

คุณภาพชีวิตชาวนาไทย: ศึกษากรณีจังหวัดสุพรรณบุรี

ชมภูนุช หุ่นนาค*

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) ศึกษาคุณภาพชีวิตชาวนาในจังหวัดสุพรรณบุรี และ 2) นำเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชาวนาไทยในจังหวัดสุพรรณบุรี

วิธีดำเนินการวิจัยในเชิงคุณภาพ ศึกษาจากเอกสาร แนวคิดทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยรูปแบบการวิจัยเป็นแบบกรณีศึกษา ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย ชาวนาที่เป็นผู้นำชุมชน หรือปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ธุรกิจเอกชน และนักวิชาการ รวมทั้งสิ้น 27 คน

ผลการวิจัย พบว่า 1) ชาวนาในจังหวัดสุพรรณบุรีส่วนใหญ่ ยังขาดการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การศึกษา สุขภาพอนามัย สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ข้อมูลข่าวสาร ประชาสังคม และครอบครัว รวมถึงสวัสดิการและความมั่นคงของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องหนี้สิน ต้นทุนการผลิตสูง นิยมจ้างแรงงาน เสียค่าเช่านา และการใช้สารเคมีในปริมาณมาก

* อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิตและรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

2) แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน ได้แก่ (1) การกำหนดเขตพื้นที่การเพาะปลูก เพื่อไม่ให้ข้าวออกสู่ตลาดพร้อมกัน (2) พัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการเกษตรให้มีความหลากหลาย ทันสมัย และเหมาะสมต่อบริบทของพื้นที่ (3) บูรณาการเครือข่ายความร่วมมือหลากหลายภาคส่วน เพื่อแก้ไขปัญหา และจัดการทั้งกระบวนการ รวมถึง (4) สนับสนุนให้ชุมชนรวมกลุ่มในรูปวิสาหกิจชุมชน หรือสหกรณ์ เพื่อเพิ่มความสามารถในการจัดการตนเองอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: คุณภาพชีวิตชาวนา/ ข้าว/ การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Quality of Life of Thai Farmers: A Case Study of Suphanburi Province

Chompoonuch Hunnark*

The objectives of this research are 1) to study the quality of life of the farmers in Suphanburi 2) to suggest the farmers in Suphanburi the ways to sustain the development of quality of life

The qualitative research is used for this research to study from the documents, theories, the involved research documents and in-dept interview. The concept of this research is a case study. In-dept interview is the research tool to collect data. The key informants are farmers who are community leaders, rural philosophers, involved government officers, private organizations, and scholars. There are all together 27 people.

The results of this research show that 1) most of the farmers in Suphanburi still lack good quality of life concerning economy, education, health, environment, culture, information, society and family,

* อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิตและรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต
วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

as well as well-fare and stability. They have a lot of debts due to high cost of production, labor cost, land rent, and high level of chemical use. 2) the ways to sustain the development of quality of life are as follows: (1) to specify the lands for rice agriculture to avoid the flood of rice product; (2) to develop the technology and innovation for agriculture to be various, modern, and suitable for the content of lands; (3) to create the network organization to solve the problems and process management and (4) to support the people in the communities to be the community enterprise or cooperative to increase the efficiency of the sustainable self-management.

Keywords: Quality of life of farmers/ Rice/ Sustainable Development

คุณภาพชีวิตชาวนาไทย: ศึกษากรณีจังหวัดสุพรรณบุรี

ชมภูนุช หุ่นนาค*

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คำกล่าวหนึ่งที่พูดถึงเกี่ยวกับชาวนา คือ เป็นอาชีพที่ “หลังสู้ฟ้า หน้าสู้ดิน” ต้องอาศัยทั้งแรงกาย หยาดเหงื่อ และแรงใจ เพื่อให้ได้ข้าวมาเลี้ยงผู้คนจำนวนมากจึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ชาวนาเป็นอาชีพที่สำคัญมีคุณค่าต่อสังคมไทยและภายนอกประเทศเป็นอย่างยิ่ง ขณะเดียวกันความสำคัญที่เกิดขึ้นไม่ได้มีเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังบ่งบอกถึงคุณค่าทางสังคม วิถีชีวิต รากเหง้า ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณี และวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยที่สอดแทรกไว้ในอาชีพนี้นับแต่อดีตเป็นต้นมา ในมุมมองกลับกันภาพเรื่องราวที่คุ้นเคย หรือข่าวสารที่รับรู้กลับพบว่า อาชีพชาวนาเป็นกลุ่มคนที่ยากจน ขาดแคลน มีหนี้สิน และมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ไม่สุขสบายมากนัก

ขณะเดียวกันปฏิเสธไม่ได้ว่า ถึงแม้ประเทศไทยจะปลูกข้าวเพื่อกินเพื่อขายมานานับร้อยๆ ปี แต่หนึ่งจรรยาบรรณที่ปลูกข้าวเปลือกถูก ข้าวสารแพง ชาวนายากจน นายทุนโรงสี พ่อค้าส่งออกขูดรีดร่ำรวย นักการเมืองฉกฉวยโอกาส

* อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิตและรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

ไปไม่พ้น ตลาดสินค้าเกษตรมีการเก็งกำไร เพราะมีตลาดซื้อขายสินค้าเกษตรล่วงหน้า ซึ่งมีส่วนทำให้กลไกตลาดสินค้าเกษตรบิดเบือนไป จนทำให้ราคาข้าว ช่วงปี 2559 ตกต่ำเป็นประวัติการณ์ โดยราคาซื้อขายข้าวหอมมะลิล่วงหน้า ณ เดือนธันวาคม 2559 ต่ำแตะระดับ 500 ดอลลาร์สหรัฐฯ ต่อตัน ต่ำกว่าปกติที่ซื้อขายกันอยู่ที่ 750-775 ดอลลาร์สหรัฐฯ ต่อตัน ถือเป็นราคาต่ำสุดในรอบสิบปี บวกกับราคาข้าวของประเทศคู่แข่งถูกกว่าจึงกดราคาข้าวไทยให้ต่ำลง รวมถึงความผันผวนของภาวะเศรษฐกิจโลก (ผู้จัดการรายวัน, <http://www.manager.co.th/AstWeekend/ViewNews.aspx?NewsID=9590000110593>, 8 พฤษภาคม 2560)

อีกมุมหนึ่ง นโยบายของภาครัฐที่ผ่านมา ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559) ที่ดำเนินการมาจนเสร็จสิ้น และกำลังก้าวเข้าสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 นั้น พบว่า ภาครัฐยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาของชาวนาได้อย่างยั่งยืน หรือไม่สามารวจัดความทุกข์และคืนความสุขให้ชาวนาได้ เนื่องจากขาดการผลักดันให้เกิดผลเชิงรูปธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหนุนเสริมศักยภาพและความเข้มแข็งของชาวนาให้มีความมั่นคงและมีศักยภาพในการพึ่งพาตนเอง ซึ่งจะช่วยลดการพึ่งพิงจากรัฐในระยะยาว (มูลนิธิชีวิตไท, <http://www.landactionthai.org/land/index.php/content/kwan/1429>, 8 พฤษภาคม 2560)

ในปีเพาะปลูก 2559/60 (ตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2559 จนถึง 15 กันยายน 2559) ประเทศไทยมีการปลูกข้าวรอบที่ 1 ไปแล้วทั้งสิ้น 56.30 ล้านไร่ โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการปลูกมากที่สุด 35.52 ล้านไร่ หรือร้อยละ 63.10 ของพื้นที่ที่มีการปลูกข้าวทั้งประเทศไปแล้ว รองลงมาคือ ภาคเหนือ 12.34 ล้านไร่ ร้อยละ 21.93 ภาคกลาง 8.16 ล้านไร่

ร้อยละ 14.50 และภาคใต้ 0.26 ล้านไร่ ร้อยละ 0.47 (กรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, <http://www.ricethailand.go.th/web/home/images/brps/text2559/15092559/15092559.pdf>, 19 เมษายน 2560) ถึงแม้ภาคกลางจะมีพื้นที่ปลูกข้าวมากเป็นอันดับสามของประเทศก็ตาม แต่มีความอุดมสมบูรณ์สูงกว่าในภาคอื่นๆ จนได้รับการขนานนามว่าเป็น “อู่ข้าวอู่น้ำ” ของประเทศ และมีการพัฒนาในเรื่องวิทยาการการทำนาที่โดดเด่นทั้งในด้านการยอมรับข้าวพันธุ์ใหม่ เครื่องจักรกลสมัยใหม่ เช่น รถไถ รถปักดำนา รถเกี่ยวรวง เป็นต้น รวมทั้งการมีระบบชลประทานที่ดีทำให้ชาวนาภาคกลางสามารถทำนาได้ตลอดทั้งปี หรือคิดเป็นรอบการผลิตในปัจจุบันสามารถผลิตได้ถึง 5 ครั้งในเวลา 2 ปี ทำให้ผลผลิตข้าวนาปรังในพื้นที่ภาคกลางมีปริมาณสูงสุด 4,876,470 ตัน โดยที่ภาคกลางมีพื้นที่ปลูกข้าวนาปรังที่อยู่ในเขตชลประทานถึง 6.61 ล้านไร่ หรือร้อยละ 98.3 ของพื้นที่ปลูกในขณะเดียวกันเมื่อมีระบบชลประทานที่ดี รวมทั้งมีการใช้ปัจจัยการผลิตเป็นจำนวนมาก ทำให้ผลผลิตข้าวโดยเฉลี่ยต่อไร่ของภาคกลางสูงที่สุด กล่าวคือ มีผลผลิตข้าวนาปรัง 725 กิโลกรัมต่อไร่ ในขณะที่ภาคอื่นอยู่ที่ระดับ 500-700 กก.ต่อไร่ (สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคกลาง, 2553 : 2-3) โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ปลูกข้าวมากที่สุดเป็นลำดับแรกในภาคกลาง จำนวนรวมทั้งสิ้น 1,087,169 ไร่

จากประเด็นที่ได้กล่าวมาข้างต้น ระยะเวลาหลังการพัฒนาประเทศเป็นไปตามแนวทางเศรษฐกิจและสังคมกระแสหลัก การทำให้ทันสมัยเน้นทุนนิยม วัตถุมากกว่าจิตใจ ให้ความสำคัญกับการผลิตผลผลิตจำนวนมาก โดยไม่ได้ตระหนักว่าจะเป็นการทำลายระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ ความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือไม่รวมทั้งการยอมรับเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ของชาวนา ตลอดจนเน้นการจ้างแรงงานมากกว่าลงมือลงแรงทำเอง ทำให้ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ได้สั่งสมมานาน

หลายชั่วคนได้เสื่อมสลายลงไป ซึ่งส่งผลในแง่ลบอย่างมากต่อคุณภาพชีวิต วิถีชีวิตของคนไทยและสังคมไทยในระยะยาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคกลาง เนื่องจากรับแนวคิดเหล่านี้เข้ามาใช้ในการทำกรเกษตรทั้งสิ้น

ดังนั้นในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงเน้นไปที่คุณภาพชีวิตชาวภาคกลาง ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งยอมรับเทคโนโลยี และมีการทำนาปรัง มากกว่าภาคอื่นๆ โดยเลือกศึกษาเฉพาะจังหวัดสุพรรณบุรี เนื่องจากมีพื้นที่ ปลูกข้าวมากที่สุดเป็นลำดับแรกของภาค ทั้งนี้การได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นกับชาวภาคกลาง ความเป็นมานับจากอดีตที่มีการเปลี่ยนแปลง วิถีการทำนาจากระบบดั้งเดิมเป็นระบบการใช้เครื่องมือ เครื่องจักรกลที่ทันสมัย และมีวิธีการบริหารและการจัดการแบบจ้างทำ (outsourcing) มากขึ้น สภาพทางวัฒนธรรม ค่านิยม ทศนคติ ความเชื่อต่างๆ ล้วนมีความเชื่อมโยง กับคุณภาพชีวิตชาวนาทั้งสิ้น จากที่เคยเป็นเจ้าของนา กลายเป็นผู้เช่านา ของตัวเอง ต้องจ่ายค่าแรงงาน และวัสดุอุปกรณ์ราคาแพง เรียกได้ว่ามีต้นทุน การผลิตที่สูง ไม่ว่าจะเป็นค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าปุ๋ย ค่ายา ค่าเครื่องจักรไถ หว่าน ดำ เก็บเกี่ยว และค่าเช่านา เป็นต้น ส่งผลให้หนี้สินยิ่งพอกพูน ถึงแม้อีกด้าน หนึ่งอาชีพทำนาของชาวนาไทยอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของรัฐบาลทุกยุค ทุกสมัยก็ตาม เนื่องจากที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า ไม่มีผลผลิตทางการเกษตร ชนิดไหนที่รัฐบาลจะให้การอุดหนุนเท่ากับข้าวอีกแล้ว แต่อาจจะมีรูปแบบ การสนับสนุนช่วยเหลือที่แตกต่างกันไปตามบริบท สภาพปัญหา และวิสัยทัศน์ ของผู้นำ ณ เวลานั้น แต่ผลที่เกิดขึ้นจากมาตรการทั้งหลายยังคงทำให้ชาวนา ตกอยู่ในวัฏจักรแห่งความทุกข์มาโดยตลอด ดังนั้น การวิจัยในครั้งนี้ จึง ต้องการมุ่งหาคำตอบเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตชาวนาที่แท้จริงเป็นอย่างไรบ้าง แล้วแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวนาไทยอย่างยั่งยืนควรเป็นเช่นไร เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในเชิงนโยบายของภาครัฐ และเครือข่ายภาคส่วน ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการจัดการตนเองในชุมชน ท้องถิ่น เพื่อให้ชาวนา

ที่เรียกได้ว่าเป็น “กระดุกสันหลังของชาติ” ได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาคุณภาพชีวิตชาวนาในจังหวัดสุพรรณบุรี
2. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชาวนาไทยในจังหวัดสุพรรณบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาจากเอกสาร ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง แนวคิดทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยรูปแบบการวิจัยเป็นแบบกรณีศึกษา พื้นที่ที่เลือกทำการศึกษาคือ จังหวัดสุพรรณบุรี เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ปลูกข้าวมากที่สุดเป็นลำดับแรกในภาคกลาง จำนวนรวมทั้งสิ้น 1,087,169 ไร่ แบ่งออกเป็นในเขตชลประทานจำนวน 1,080,662 ไร่ และนอกเขตชลประทานจำนวน 6,507 ไร่ จากการสำรวจสถานการณ์การเพาะปลูกข้าว ปี 2559/60 รอบที่ 1 (ข้อมูลสะสม ตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2559 – 15 กันยายน 2559) ของกรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ส่วนหน่วยในการวิเคราะห์เป็นระดับบุคคล ประกอบด้วย ชาวนาที่เป็นผู้นำชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และธุรกิจเอกชน รวมถึงนักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญในด้านนี้ ซึ่งได้จากการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง (sampling) แบบไม่ใช้ทฤษฎีความน่าจะเป็น (non-probability selection sampling) ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (purposive selection) ให้เหมาะสมกับข้อเท็จจริงของพื้นที่ศึกษา จำนวนทั้งสิ้น 27 คน

ในอีกด้านหนึ่ง เครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structured interview) ผสมผสานกับการสัมภาษณ์

แบบไม่มีโครงสร้าง หรือกึ่งโครงสร้าง (unstructured or semi-structured interview) เพื่อมีแนวคำถามหลักในการสัมภาษณ์เจาะลึก ขณะเดียวกันให้ความสำคัญกับบริบท สถานการณ์ สภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นระหว่างการสัมภาษณ์ ทั้งนี้ แบบสัมภาษณ์ดังกล่าว จะมีการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือก่อนนำไปใช้ โดยนำเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อตรวจสอบความสอดคล้อง ความถูกต้องเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา และทำการตีความจากคำตอบที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก อีกทั้งทำการศึกษาและวิเคราะห์เอกสารข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการแสวงหาคำตอบ หรือการสร้างองค์ความรู้ด้วยการศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ หลากหลายแหล่ง

การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เริ่มต้นจากการจัดระเบียบข้อมูล เนื่องจากข้อมูลมีที่มาจากหลากหลายแหล่ง ทั้งการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ท่าที น่าเสียดาย พฤติกรรม การแสดงออกต่างๆ ระหว่างการสัมภาษณ์ เอกสาร ข่าวสารทางหนังสือพิมพ์ เว็บไซต์ และการเข้าร่วมประชุมเสวนาทางวิชาการ เป็นต้น ซึ่งการจัดระเบียบข้อมูลนั้น ผู้วิจัยได้เริ่มทำตั้งแต่ก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความสะดวก รวดเร็วในการดึงข้อมูลมาใช้ได้ตลอดเวลา อาทิเช่น การสัมภาษณ์เจาะลึก ในสถานการณ์จริงจากการลงพื้นที่ ผู้วิจัยไม่สามารถควบคุมให้การสัมภาษณ์เป็นไปตามแนวคำถามที่วางไว้เรียงตามลำดับข้อได้ ทุกอย่างขึ้นอยู่กับผู้วิจัย ในฐานะผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ ณ เวลานั้นๆ เป็นสำคัญ ฉะนั้นหลังการสัมภาษณ์แต่ละบุคคลเสร็จสิ้น ผู้วิจัยจะทำการถอดข้อมูลจากเครื่องบันทึกเสียงทันทีในลักษณะคำต่อคำ เพื่อให้ข้อมูลทั้งที่เป็นคำพูด ความรู้สึกนึกคิด พฤติกรรม และบริบทต่างๆ ยังอยู่ในช่วงระยะเวลาที่ผู้วิจัยสามารถจดจำได้เป็นอย่างดี ขณะเดียวกัน ยังส่งผลดีให้ผู้วิจัยสามารถรู้ข้อมูลที่ได้มีความครบถ้วน สมบูรณ์ หรือขาดตกบกพร่องต้องการข้อมูลใดเสริมในระยะเวลาที่ทันท่วงทีระหว่างที่ยังอยู่ในพื้นที่ที่ทำการศึกษา

ข้อมูลทุกๆ ประเภทที่ได้มานั้น ผู้วิจัยจะทำการลงรหัส ซึ่งเป็นข้อความย่อๆ ที่มีความสำคัญสำหรับนำมาใช้ในการเขียนผลการวิจัย โดยข้อความส่วนใหญ่ที่ผู้วิจัยจะให้รหัสไว้ มีความเชื่อมโยงกับมิติ และตัวชี้วัดที่ทำการศึกษาคือเป็นหลัก ทั้งนี้ เพื่อให้การเก็บข้อมูลของผู้วิจัยเป็นระบบระเบียบมากที่สุด นอกจากนั้น เพื่อเป็นการป้องกันข้อมูลสูญหาย ได้มีการบันทึก จัดเก็บข้อมูลสำรองไว้ในหลายๆที่

สำหรับการแสดงข้อมูลและหาข้อสรุป โดยการนำข้อมูลที่ให้รหัสไว้ มารวมกันเพื่อจัดแบ่งตามความเชื่อมโยงของเนื้อหาสาระ และหาข้อสรุปว่า ข้อมูลที่มีอยู่นั้น สามารถที่จะตอบปัญหาการวิจัยในส่วนใดได้บ้าง อย่างไรก็ตามนั้น แสดงข้อมูลในลักษณะของการอธิบาย บรรยาย โดยการตีความคำตอบที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ส่วนหนึ่งเน้นการพิจารณาบริบทเนื่องจากคตินิยมแนวการตีความถือว่า ความหมายนั้นขึ้นอยู่กับบริบท ซึ่งรวมถึงบริบททางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ด้วย นอกจากนั้น ข้อสรุปที่เกิดขึ้นนั้น ตั้งอยู่บนฐานของทฤษฎี หลักเหตุผล และข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น

สุดท้ายการตรวจสอบภายในของการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเน้นการนำเสนอ คำอธิบาย หรือข้อสรุปจากมุมมองที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ ผู้นำ และภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้อธิบายทั้งในทัศนะที่เห็นสอดคล้องกัน และแตกต่างกัน โดยไม่ได้ตัดทิ้งประเด็นใดประเด็นหนึ่ง อันจะส่งผลให้ผลการวิจัยที่ได้ไม่นิ่มเอียงไปทางใดทางหนึ่ง ขณะเดียวกันได้ทำการตรวจสอบภายนอก ด้วยการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) โดยประยุกต์ใช้การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) ซึ่งเป็นการใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน

ผลการวิจัย

คุณภาพชีวิตชาวนาในจังหวัดสุพรรณบุรี

1) ด้านเศรษฐกิจ

ชาวนาส่วนใหญ่มีคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจไม่ดีนัก เนื่องจากเสียค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับต้นทุนการผลิตเป็นจำนวนมาก ในมุมมองกลับกันมีชาวนาที่มีคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจที่ดี เนื่องจากใช้วิธีการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ หรือลดการใช้สารเคมีให้น้อยที่สุด รู้จักลดต้นทุนการผลิต การจ้างแรงงานน้อยหรือแทบไม่มีการจ้างแรงงานเลย ประยุกต์หรือประดิษฐ์วัสดุอุปกรณ์ใช้เองแทนที่จะลงทุนซื้อค่าวัสดุอุปกรณ์ราคาแพง มีการวางแผนการผลิตให้เป็นไปตามความต้องการของตลาด ฤดูกาล สภาพดินฟ้าอากาศ และปัจจัยต่างๆ ที่มากระทบ มีความสามารถในการปรับตัว มีความยืดหยุ่นสูง รู้จักประกอบอาชีพเสริม เพื่อเพิ่มรายได้หลากหลายทาง รวมถึงมีการรวมกลุ่มกันผลิตและขาย เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และสหกรณ์ เพื่อเพิ่มความสามารถในการต่อรองเรื่องราคา ดังผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่หน่วยงาน ภาครัฐที่เป็นผู้ช่วยผู้จัดการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตร สาขาสองพี่น้อง ได้ให้ข้อมูลไว้อย่างน่าสนใจว่า

“...คนสุพรรณมีหนี้สินถึงกับต้องไปเข้ากองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร ทำนาจริงๆ ได้กำไรไรละไม่กี่บาท แล้วต้องรอรอบหนึ่ง 3-4 เดือน ถึงจะได้เงิน พอได้มาปุ๊บก็ต้องใช้ จ่ายในครัวเรือนทุกวัน ซึ่งมันมีปัญหาต้องหยิบยืมหนี้นอกระบบมาบ้าง บางคนมาบอก ว่าที่มีที่ดิน มีบ้านช่องใหญ่โตก็เพราะกู้เงิน ธกส.มาหมุนเวียน...”

(เจ้าหน้าที่หน่วยงาน ภาครัฐที่เป็นผู้ช่วยผู้จัดการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาสองพี่น้อง, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2560)

สอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นชาวนา คนที่ 5 ได้อธิบายไว้ว่า
“...ทำนาอยู่ได้ เพราะทำนาตัวเอง และก็มีนาเยอะ ได้กำไร
ครั้งหนึ่งประมาณ 100,000-200,000 บาท แต่ชาวบ้านที่เค้ามีนาสัก
ประมาณ 20 ไร่ ไม่มีทางพอกิน ต้องเป็นหนี้ แต่ถ้าทำเอง ไม่จ้างเลย
ไม่ซื้อปุ๋ย ซื้อยา 20 ไร่พอกิน ถ้าใช้สารเคมี และจ้างตลอด จ้างตั้งแต่
เตรียมดิน พรวนดิน ไร่ละ 230 บาท ย่ำไร่ละ 180 หว่าน 3 ถึง 200 บาท
จ้างหว่านต่างหากอีก 50 บาท และฉีดยาอีก 2 ครั้ง พอได้เดือนหนึ่งหว่าน
ปุ๋ย ฉีดยาฆ่าแมลง สลับกันไป เฉลี่ยรวมค่าใช้จ่ายจนถึงเก็บเกี่ยว
ประมาณไร่ละ 6,000 บาท...”

(ชาวนา คนที่ 5, สัมภาษณ์, 28 กรกฎาคม 2560)

ในมุมมองกลับกัน สำหรับชาวนาที่ทำเกษตรอินทรีย์ มีการลดต้นทุน
การผลิต วางแผนการผลิต หรือตัดแปลงวัสดุอุปกรณ์ใช้เอง จะมีความคิดเห็น
ที่ตรงกันข้ามกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญข้างต้น ดังผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นชาวนา
คนที่ 15 ได้อธิบายไว้ว่า

“...ทำแบบใช้สมุนไพรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ก่อนหน้านั้นใช้สารเคมี
ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 ที่เปลี่ยนมาทำอินทรีย์ เพราะใช้สารเคมีมันไม่ได้กำไร
ได้ประมาณไร่ละ 500 เอง ตอนนั้นข้าวถูกๆ ก็ได้กำไร 4,000-5,000 บาท
ลงทุนเฉพาะที่เสียเงินไร่ละ 2,000 บาท ถ้าบวกค่าแรง และค่าเช่านา
แล้วประมาณไร่ละ 4,300 บาท ขายได้ประมาณ 6,500 บาท ก็ได้กำไร
แล้วไร่ละประมาณ 2,200 บาท มีทั้งหมด 113 ไร่ และการทำอินทรีย์
ไม่ได้เห็น้อย่างที่คิด สบายเลย เพราะเราไม่ได้เบียดเบียนธรรมชาติ
และเรามีการวางแผน...”

(ชาวนา คนที่ 15, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2560)

2) ด้านการศึกษา

ในการทำนาคาชาวนาศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยอาศัยจากการสังเกต และลงมือช่วยพ่อแม่ปู่ย่าตายายทำนา อีกด้านหนึ่งภาครัฐ และผู้นำชุมชน ส่งเสริมการศึกษาด้วยตนเอง และมีการจัดการฝึกอบรม นำความรู้ใหม่ๆ เกี่ยวกับการทำเกษตรมาถ่ายทอดยังชุมชน ดังผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เป็นผู้ช่วยผู้จัดการธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์การเกษตร สาขาสองพี่น้อง ได้เล่าถึงการดำเนินงานของ อ.ก.ส. ที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาเกษตรกรไว้ว่า

“...อ.ก.ส. เน้นให้ความรู้ พัฒนาคุณภาพชีวิต ความรู้ทางการเกษตร ความรู้ทางการเงิน และการต่อยอดเป็นผู้ประกอบการ และเป็นหน่วยงานที่ช่วยดำเนินงานนโยบายรัฐด้านการเกษตร รวมถึงการเป็นแหล่งเงินกู้ให้ชาวนามีการลงไปให้ความรู้ในชุมชนทำในลักษณะศูนย์การเรียนรู้ประจำตำบล ต่อยอดความรู้ สร้างผลผลิต ซึ่งเป้าหมาย คือ พัฒนาเป็นสถาบันการเงินชุมชน โดยธนาคารจะไม่ดำเนินการเอง ทั้งหมด แต่ให้สถาบันการเงินชุมชนเป็นผู้ดำเนินการแทน เช่น ติดตามหนี้ ทำสัญญาให้เบ็ดเสร็จเลย เพียงแต่เราจ่ายเป็นเงินก้อนไป เช่น กลุ่มเรียนรู้ชุมชนบ้านท่าเกวียน ต.บ้านช้าง อ.สองพี่น้อง ทำสำเร็จ...”

(เจ้าหน้าที่หน่วยงาน ภาครัฐที่เป็นผู้ช่วยผู้จัดการธนาคาร
เพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาสองพี่น้อง,
สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2560)

แต่ในมุมมองกลับกัน พบว่า สาเหตุหนึ่งที่ชาวนาไม่ต้องการเข้าร่วม ประชุม ฝึกอบรมกับหน่วยงานต่างๆ เนื่องจากชาวนามองว่าสิ่งที่หน่วยงานรัฐ เข้ามาสนับสนุนนั้น ไม่ตรงกับปัญหาและความต้องการของคนในชุมชน บางโครงการชาวนาเชื่อว่าเป็นโครงการที่ดี แต่การนำโครงการไปปฏิบัติของรัฐ

มีลักษณะเร่งรีบ รวดรัดให้เป็นไปตามปีงบประมาณนั้นๆ ทำให้รัฐแก้ปัญหาหรือเข้ามาสนับสนุนชุมชนในลักษณะ “ตัดเสื้อโหล” กล่าวคือ ใช้แนวทางเดียวแก้ปัญหาในทุกชุมชน ถึงแม้ว่าแต่ละชุมชนจะมีปัญหา ความต้องการ และสภาพบริบทที่แตกต่างกันก็ตาม ดังผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นชาวนา คนที่ 1 ได้กล่าวไว้ว่า

“...ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเราก็ปลูกนะเค้ามีโครงการกลุ่มพอเพียงที่จริงไม่ต้องเอาเงิน มาให้เราก็ได้ ให้เราทำเอง หว่านเอง ไม่ต้องเข้าระบบของเค้า เข้าระบบของเขาอะนะ มันได้เงินมาจริง โครงการรัฐบาลให้เราหว่านก่อนแล้วก็เ...”

(ชาวนา คนที่ 1, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2560)

นอกจากนั้น มีชาวนาบางรายที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งชี้ให้เห็นว่า กลไกของหน่วยงานต่างๆ ภายนอกชุมชน เป็นกลไกหนึ่งที่จะช่วยขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาจนกลายเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ดังผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นชาวนา คนที่ 12 ได้อธิบายไว้ว่า

“...สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพมีเวทีสร้างการเรียนรู้อยู่บ่อยมาก ทำให้มีโอกาสได้แลกเปลี่ยนเรียนกับเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ใหม่ และการได้เข้าร่วมเป็นกรรมการ เครือข่ายธนาคารต้นไม้ และเข้าร่วมกับกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 4 จังหวัดนครปฐม เค้ามาส่งเสริมเรื่องการทำเครือข่ายภาคประชาชนให้มีการเชื่อมร้อย พุดคุยกันเพื่อสำรวจปัญหา และหาแนวทางการแก้ไข จัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้เพื่อบริการสังคมในด้านสุขภาพ การทำอาชีพ ผมเป็นรองประธานเครือข่ายภาคตะวันตก 8 จังหวัด

และมีการประกวดการจัดการน้ำ เป็นกรรมการลุ่มน้ำทำเงิน ซึ่งกิจกรรมพวกนี้ทำให้มีโอกาสได้เรียนรู้ค่อนข้างสูง และนำมาใช้ในชีวิตจริงด้วย และชุมชนมีการจัดทำแผนชุมชน จัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการผลิตสารอินทรีย์ชีวภาพ หัวเชื้อ หมักจุลินทรีย์ชีวภาพ ...”

(ชาวนา คนที่ 12, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2560)

3) ด้านสุขภาพอนามัย

ชาวนาที่ทำเกษตรอินทรีย์พบว่า สุขภาพอนามัยของชาวนากลุ่มนี้จะมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตดีที่สุดในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นชาวนาคนที่ 15 ที่มองว่า

“...สุขภาพก็ดีดีมากเลย ลูกๆ พาไปตรวจสุขภาพประจำปี ตรวจจ 30 กว่าโรค ปรากฏว่าไม่เป็นอะไรเลย ปลูกพืชผักกินเองหมด ต้นหอม ตะไคร้ ใบมะกูด โหระพา ผักบุ้ง และผักคะน้า เป็นต้น...”

(ชาวนา คนที่ 15, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2560)

ส่วนชาวนาที่ทำการเกษตรโดยใช้สารเคมี และไม่ได้จ้างแรงงาน ซึ่งรวมถึงชาวนาที่รับจ้างฉีดสารเคมี จะเป็นกลุ่มคนที่มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตแย่ที่สุด เนื่องจากมีสารเคมีกำจัดศัตรูพืชสะสมในร่างกายสูง ดังผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นนักวิชาการที่เชี่ยวชาญด้านการเกษตร และชุมชนท้องถิ่น กล่าวไว้ว่า

“...การใช้สารเคมีในการทำงานของชาวนา ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของชาวนา โดยเฉพาะชาวนาที่รับจ้างฉีดยา และชาวนาที่ฉีดยาเองในพื้นที่ของตน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย คนเหล่านี้จะต้องพบเจอความเสี่ยงในเรื่องสารเคมีมากกว่าคนกลุ่มอื่นๆ ผลจากการสำรวจของกระทรวงสาธารณสุข พบว่า ชาวนามีความเสี่ยงและไม่ปลอดภัย

จากสารเคมีเกินครึ่งหนึ่งจากจำนวนชาวนาทั้งหมด และเมื่อไปดูพื้นที่จริงบางที่มีสูงถึงร้อยละ 70 นอกจากนั้นยังพบว่า เกษตรกรไม่สามารถเข้าถึงข่าวสารเกี่ยวกับระบบสุขภาพ นอกจากนั้นสารเคมียังส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ บางแห่งใช้สารเคมีเยอะจนไม่สามารถเก็บอาหารที่ขึ้นตามธรรมชาติรับประทานได้ เช่น พวกเห็ดนำไปฝังกลบ...”

(นักวิชาการที่เชี่ยวชาญด้านการเกษตร และชุมชน ท้องถิ่น,
สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2560)

ส่วนสุดท้าย คือ ชาวนาที่ทำการเกษตรโดยใช้สารเคมี และจ้างแรงงาน เป็นกลุ่มคนที่ได้รับสารเคมีน้อยกว่าชาวนาที่ทำการเกษตรโดยใช้สารเคมี และไม่ได้จ้างแรงงาน จึงมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดีกว่าด้วย โดยสารเคมีที่เข้าสู่ร่างกายส่วนใหญ่จะปนเปื้อนในแหล่งน้ำ ข้าว ผลไม้พืชผักสวนครัว และผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ที่ปลูกบริเวณรอบพื้นที่ ดังผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นชาวนา คนที่ 2 กล่าวไว้ว่า

“...เรื่องสุขภาพเราแข็งแรงดีตอนนี้ แต่ต่อไปไม่รู้ว่าจะเป็นยังไง เพราะของพวกนี้มันสะสม ติดมากับข้าว ผัก ผลไม้ที่ปลูก ลมมันปลิวถึงกันหมด น้ำจากในนาที่ไหลลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติขนาดจ้างเค้าฉีดยาใส่ปุ๋ยให้นะ...”

(ชาวนา คนที่ 2, สัมภาษณ์, 26 กรกฎาคม 2560)

4) ด้านสิ่งแวดล้อม

มีการปล่อยน้ำเสีย ซึ่งน้ำเสียที่เชื่อมโยงกับการปลูกข้าว คือ ฟางในนาที่เน่าเสีย และไหลลงไปในแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ขณะเดียวกันยังมี

น้ำเสียจากแหล่งอื่นๆ เช่น บ้านเรือน บ่อกัก และโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น รวมถึงมีการทิ้งขยะลงในคลองและที่สาธารณะ ตลอดจนจนมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเกิดจากการใช้สารเคมีในการทำการเกษตรในปริมาณมาก ซึ่งไม่เพียงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงเท่านั้น แต่ยังเป็นการทำลายความหลากหลาย และความสมดุลของระบบนิเวศ ดังผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นชาวนา คนที่ 5 ที่ได้เล่าให้ฟังว่า

“...ชาวนาเกี่ยวข้าวหมด น้ำมา ทุ่งดำหมด เพราะว่าฟางในนามันเน่า น้ำก็ไม่ดี เมื่อก่อนกินน้ำตามลำคลองได้ เดียวนี้กินไม่ได้แล้ว ตอนนี่ผมอายุ 65 ปี ตอนเด็กๆ ไปงมปลา ตกปลา...”

(ชาวนา คนที่ 5, สัมภาษณ์, 28 กรกฎาคม 2560)

ในมุมมองกลับกัน ชาวนาอีกกลุ่มหนึ่งที่ทำเกษตรอินทรีย์ พบว่า พื้นที่ของตนเอง และชุมชนโดยรอบมีสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น หลังจากที่ตนเองใช้วิธีการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ กล่าวคือ สภาพดินดีขึ้น มีไส้เดือนและแมลงบางชนิดอาศัยอยู่ ส่วนอากาศก็สดชื่นขึ้น ไม่มีกลิ่นเหม็นสารเคมี เป็นต้น ดังผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นชาวนา คนที่ 12 ได้เล่าให้ฟังถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทีนาของตนเองว่า

“...ดินเปลี่ยน อากาศดีขึ้นไม่มีกลิ่นเหม็นสารเคมี มีไส้เดือนมีแมลงที่ทำให้ดินฟู...”

(ชาวนา คนที่ 12, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2560)

5) ด้านวัฒนธรรม

ในปัจจุบันมีความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมต่างๆ ทำให้มีการใช้เครื่องทุ่นแรง และจ้างแรงงานในการทำนามากขึ้น ประกอบกับสภาพอากาศเปลี่ยนแปลงไป ถ้าอากาศร้อนจะร้อนจัดมาก ซึ่งชาวนาส่วนใหญ่

ที่เป็นผู้สูงอายุไม่มีเรี่ยวแรงมากพอที่จะลงแรงปลูกข้าว ทั้งในนาของตนเอง และนาของเพื่อนบ้าน ทำให้ประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าวสูญหายไป และด้วยความเชื่อ ค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ผู้คนใช้ชีวิตอย่างเร่งรีบ ปากกัดตีนถีบ และให้คุณค่ากับเงินทอง ความมั่งมีมากกว่าจิตใจที่ดีงาม จึงทำให้คนมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ร่วมไม้ร่วมมือ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน น้อยลง ในขณะเดียวกัน พบว่า ชาวนามีความภาคภูมิใจในอาชีพลดลง มีชาวนาหลายคนมองว่าที่ทำนาก็เพราะไม่รู้ว่าจะไปประกอบอาชีพอื่นอะไร เสมือนทำไปวันๆ ให้พอมีกินเท่านั้น แต่ไม่ได้มุ่งหวังที่จะพัฒนาต่อยอด หรือทำอาชีพนี้ด้วยความสุข ซึ่งมุมมองในลักษณะดังกล่าว ถือว่าเป็นการทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ดังผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นชาวนาคนที่ 7 ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นว่า ประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามที่เกี่ยวกับการทำนานั้นวันยิ่งเลือนรางไป

“...ทำนามา 30 กว่าปี เกิดการเปลี่ยนแปลงเรื่อยๆ สมัยนี้มีเครื่องทุ่นแรงมากขึ้น มันทำให้ชาวนาเหนื่อยน้อยลง แต่ค่าใช้จ่ายก็มากขึ้น เมื่อก่อนสภาพสังคมมีการลงแขกเอาแรงกัน เราจะมัดๆ กันทำ วันนี้ช่วยบ้านนี้ อีกวันไปช่วยอีกบ้าน แต่ปัจจุบันไม่มีใครรอใคร แรงงานจ้างทั้งหมด...”

(ชาวนา คนที่ 7, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2560)

6) ด้านข้อมูลข่าวสาร

ด้านข้อมูลข่าวสาร พบว่า ชุมชนต่างๆ ในจังหวัดสุพรรณบุรี มีแหล่งข้อมูลข่าวสารที่เชื่อถือได้ เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นข้อมูลข่าวสารจากหน่วยราชการ เพื่อแจ้งไปยังเกษตรกรและชุมชน โดยมีช่องทางในการรับรู้ข่าวสารหลากหลายช่องทาง คือ 1) การประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน เพื่อชี้แจงข่าวสารทางราชการ และเรื่องอื่นๆ 2) หอกระจายข่าว เสียงตามสาย

ในหมู่บ้าน 3) การปิดประกาศ ณ ศาลาเอนกประสงค์ 4) โทรศัพท์ 5) Facebook และ 6) การตั้งโชนการดูแล โดยคนที่ได้รับมอบหมายจะนำข้อมูลข่าวสารไปแจ้งยังโชนที่ตนเองดูแล ซึ่งคนที่เป็ผู้นำ หรือผู้ช่วยจะขับรถไปบอกข่าวสารยังบ้านที่อยู่ละแวกที่ไม่ได้ยินเสียงจากหอกระจายข่าว ทั้งนี้ด้วยช่องทางในการรับรู้ข่าวสารที่หลากหลายดังกล่าว ส่งผลให้ชาวนามีการรับรู้ข่าวสารต่างๆ ได้อย่างทั่วถึงและเท่าเทียม ดังผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เป็นเกษตรจังหวัดสุพรรณบุรี ที่ได้ให้ข้อมูลไว้ว่า

“...ข่าวสารมีความน่าเชื่อถือ ทำให้สมาชิกชุมชนได้รับข่าวสารที่ถูกต้อง และใช้เป็นข้อมูลในการผลิต หรือการดำรงชีวิต...”

(เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เป็นเกษตรจังหวัด สุพรรณบุรี, สัมภาษณ์, 25 สิงหาคม 2560)

7) ด้านประชาสังคม

ด้านประชาสังคม พบว่า ผู้นำมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นผูริเริ่มดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชาวนา รวมถึงการให้ชาวนามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการจัดการและพัฒนาสิ่งต่างๆ ซึ่งชุมชนที่มีผู้นำเข้มแข็ง กล่าวคือ กล่าวคิด กล่าวตัดสินใจ กล่าวลงมือทำ ประกอบกับมีคณะกรรมการที่กล้าแสดงความคิดเห็น กล่าวถกเถียง เพื่อหาข้อสรุปที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม ขณะเดียวกันมีคนในชุมชนที่ให้ความร่วมมือเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ ตลอดจนมีหน่วยงานภาคส่วนอื่นๆ เข้ามาสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ยิ่งทำให้ประชาสังคมภาคการเกษตรมีความเข้มแข็งมากขึ้น ซึ่งโดยภาพรวมแล้ว จังหวัดสุพรรณบุรีมีประชาสังคมที่ดี ตามลักษณะที่ได้กล่าวมาข้างต้น ทั้งผู้นำระดับชาติ และระดับท้องถิ่น ดังผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นชาวนา คนที่ 12 กล่าวไว้ว่า

“...จุดเด่นของชุมชนเรา คือ มีผู้นำที่เข้มแข็ง พูดแล้วทำเลย ไม่ใช้รอเวลา และผู้นำยอมถอยหลัง มีคณะกรรมการพูดคุยกัน กล้าแสดงความคิดเห็นเถียงกัน แต่หลังจากนั้นร่วมมือกัน เพราะทุกคนมีผลประโยชน์ร่วมกัน...”

(ชาวนา คนที่ 12, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2560)

8) ด้านครอบครัว

ถึงแม้ในภาพรวมแล้ว ชาวนาในจังหวัดสุพรรณบุรีจะมีคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจที่ไม่ดีนัก แต่ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อด้านครอบครัว กล่าวคือ ครอบครัวชาวนาค่อนข้างมีความอบอุ่น สมาชิกในครอบครัวอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากัน มีเพียงบางส่วนที่ไปเรียน หรือทำงานต่างถิ่น และไม่มี การทอดทิ้งคนชรา และเด็กไว้ตามลำพัง เนื่องจากยังคงยึดมั่นเรื่องความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และให้ความสำคัญกับสายสัมพันธ์ความรัก ความอบอุ่นในครอบครัว ถึงแม้ครอบครัวมีพอกินพอใช้ ไม่ร่ำรวยมากก็ตาม นอกจากนั้น พบว่า ครอบครัวชาวนาที่ทำเกษตรอินทรีย์มีความสัมพันธ์ในครอบครัวใกล้ชิด และใช้เวลาทำกิจกรรมร่วมกันมากกว่าชาวนาที่ทำเกษตรโดยใช้สารเคมี เนื่องจากระยะเวลาที่ต้องอยู่ในแปลงนาของเกษตรกรที่ทำเกษตรอินทรีย์นานกว่าเกษตรกรที่ใช้สารเคมี ดังผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นชาวนาคนที่ 10 ได้กล่าวไว้ว่า

“...รุ่นพ่อแม่ทำนา รุ่นเราทำนา แต่รุ่นลูกไม่ทำแล้ว ลูกน้ำเป็นครูคนนึง และก็เป็นผู้ช่วยกำนัน คือ ทำงานอยู่ในละแวกบ้านอยู่ แต่ไม่ได้ทำนา แต่ก็ไม่มีปัญหาเรื่องผู้สูงอายุถูกทอดทิ้ง ส่วนใหญ่อยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตาในชุมชน ยังเชื่อในเรื่องความกตัญญู บาปบุญคุณโทษ ซึ่งวัยรุ่นจะรับจ้างในชุมชน หรือทำนาของตนเอง...”

(ชาวนา คนที่ 10, สัมภาษณ์, 7 สิงหาคม 2560)

ในมุมมองกลับกัน มีชาวนาส่วนหนึ่งที่รักษา หรือเพิ่มความสัมพันธ์ ความรักระหว่างกันในครอบครัวด้วยอาชีพทำนา โดยมีการทำกิจกรรมต่างๆ ในแปลงนาาร่วมกัน และเขาค้นพบว่า อาชีพที่เคำทำอยู่นั้น ได้สร้างความสุข ในครอบครัวเพิ่มขึ้น ดังผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นชาวนา คนที่ 14 ได้กล่าวไว้ อย่างภูมิใจว่า

“...สิ่งที่ได้กลับมาแน่ๆ จากการทำนา คือ ความสุขในครอบครัว เพราะการปลูกอินทรีย์มันมีกิจกรรมทำกันอยู่เรื่อยๆ ครอบครัวผมมี แม่ น้ำ น้อง และผมจะทำนาาร่วมกัน ทำให้รู้สึกอบอุ่น ถ้าไม่มีธุระสำคัญจริงๆ แทบจะไม่ได้ออกไปไหน แต่ถ้าทำเคมีจะใช้ชีวิตอยู่กับนาแค่ไม่กี่วันเอง คือ วันหวานกับวันเกี่ยวส่วนที่เหลือก็จ้างเคำอย่างเดียว...”

(ชาวนา คนที่ 14, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2560)

9) ด้านสวัสดิการและความมั่นคงของชีวิต

ด้านสวัสดิการและความมั่นคงของชีวิต พบว่า รัฐไม่มีสวัสดิการที่คุ้มครอง หรือมอบให้กับกลุ่มอาชีพชาวนาโดยเฉพาะ สวัสดิการที่รัฐจัดสรรให้ นั้น เป็นสวัสดิการพื้นฐานให้แก่ประชาชนทุกคน เช่น บัตร สปสช. หรือ บัตรทอง เพื่อช่วยดูแลด้านสุขภาพและการรักษาโรค นอกจากนั้น มีนโยบายที่ช่วยเหลือประชาชนเป็นครั้งคราวเกี่ยวกับการลงทุนการเพาะปลูก การลดดอกเบี้ยเงินกู้ เป็นต้น อีกส่วนหนึ่งเป็นสวัสดิการที่แต่ละชุมชนดำเนินการเอง อาทิเช่น กองทุนวันละบาท เพื่อส่งเสริมเรื่องการออมในชุมชน และนำเงินส่วนนี้ไปเป็นสวัสดิการในการรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย มีเด็กคลอดใหม่ และมีคนพิการ รวมถึงผู้สูงอายุที่ต้องดูแล ดังผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นชาวนา คนที่ 10 ได้กล่าวไว้ว่า

“...มีสวัสดิการชุมชนของตำบล เป็นกองทุนวันละบาท ทำมาได้ 3 ปีแล้ว โดยเก็บวันละ 1 บาท ถ้าเจ็บป่วยค้าง 1 คือ เราจ่ายให้ไม่เกิน 200 บาท เด็กแรกเกิด คนท้อง คนพิการเราจะมีเงินสวัสดิการให้...”

(ชาวนา คนที่ 10, สัมภาษณ์, 7 สิงหาคม 2560)

สรุป และอภิปรายผลการวิจัย

1. คุณภาพชีวิตชาวนาในจังหวัดสุพรรณบุรี

1) ด้านเศรษฐกิจ

ปัจจุบันเน้นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งภาคการเกษตรได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนี้ คือ ให้ความสำคัญกับเครื่องทุ่นแรงเข้ามาแทนที่แรงงานคนและสัตว์มากขึ้น มีการใช้สารเคมีที่เป็นอันตรายในการทำการเกษตร และเป้าหมายในการผลิตเป็นไปเพื่อการค้าหวังผลกำไร โดยละเลยว่าสิ่งเหล่านี้ได้ทำลายแบบแผนวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และที่สำคัญส่งผลให้ชาวนาจังหวัดสุพรรณบุรีส่วนใหญ่มีหนี้สินที่เกิดจากการลงทุนทำนา และค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีแนวโน้มมีหนี้สินเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในกลุ่มชาวนาที่ใช้สารเคมี ต้องเช่านา และมีที่ดินน้อย รวมถึงจ้างแรงงานเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ สมพร อิศวิลานนท์ และसानิต แก้วเอี่ยม (2552) ทำการศึกษาเรื่องความเป็นพลวัตของเศรษฐกิจการผลิตของข้าวไทยและการมองไปข้างหน้า ผลการวิจัยพบว่า ด้านอุปทานการผลิต เกษตรกรในพื้นที่ชลประทานได้มีการขยายตัวของ การปลูกข้าวพันธุ์ไม่ไวต่อแสงกันอย่างแพร่หลาย และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ในแบบแผนการผลิตข้าว อุปทานการผลิตข้าวในภาพรวมมีการตอบสนอง

ต่อราคาข้าวมากกว่าปัจจัยอื่นๆ นอกจากนั้น ยังพบความเป็นพลวัตของภาคการผลิตข้าวของเกษตรกรไทยที่มีการใช้เทคโนโลยีที่ประหยัดแรงงาน และมีการใช้ปุ๋ยเคมีในกระบวนการผลิตเพิ่มมากขึ้น ทั้งในระดับภาคการผลิตข้าวและระดับฟาร์ม ซึ่งทำให้มีต้นทุนในการผลิตเพิ่มขึ้น เช่น เกษตรกรในหมู่บ้านชลประทานของจังหวัดสุพรรณบุรี มีต้นทุนในการผลิตฤดูนาปีปรับเพิ่มสูงขึ้น จาก 2,813.9 บาทต่อไร่ (คิดเป็นมูลค่าในปี 2551) ในปีการผลิต 2530/31 มาเป็น 5,224.6 บาทต่อไร่ ในปีการผลิต 2550/51 หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 85.67 ต้นทุนที่เพิ่มขึ้นส่วนใหญ่เป็นค่าแรงงาน เครื่องจักรกลการเกษตร ค่าปุ๋ยเคมี และค่าใช้ที่ดิน

2) ด้านการศึกษา

ภาครัฐ และผู้นำชุมชนส่งเสริมการศึกษาด้วยตนเอง และมีการจัดการฝึกอบรม นำความรู้ใหม่ๆ เกี่ยวกับการทำเกษตรมาถ่ายทอดยังชุมชน รวมถึงการฝึกอบรมอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ชาวนา อีกด้านหนึ่งถึงแม้หน่วยงานภาครัฐ และภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจะเข้ามาสนับสนุนเรื่องการทำเกษตรชาวนาอย่างต่อเนื่องก็ตาม แต่ก็พบว่า ชาวนาส่วนใหญ่ในจังหวัดสุพรรณบุรีไม่นิยมใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นวิธีการทำเกษตรแบบดั้งเดิม การใช้ระบบกลไกธรรมชาติดูแลกันเอง เนื่องจากมีค่านิยม ทศนคติ ประเพณี วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ในอีกด้านหนึ่ง มีชาวนาบางรายที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ โดยเกิดจากการเข้าร่วมทำกิจกรรม และเรียนรู้กับเครือข่ายภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคส่วนต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Campbell (1972, p. 51) ที่มองว่า การเรียนรู้และการศึกษาเป็นปัจจัยหนึ่งด้านสังคมที่ชี้ให้เห็นถึงการมีคุณภาพชีวิตที่ดี

3) ด้านสุขภาพอนามัย

ชาวนาที่ทำเกษตรอินทรีย์ เป็นกลุ่มคนที่มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตดีที่สุด ส่วนชาวนาที่เดิมใช้สารเคมีและปรับเปลี่ยนมาเป็นอินทรีย์ก็มี

สุขภาพดีขึ้นเรื่อยๆ เช่นกัน เนื่องจากไม่ต้องสัมผัสกับสารเคมีที่เป็นอันตรายโดยตรง และได้รับประทานอาหารที่ปลอดภัย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของชัยวัฒน์ ปัญญาพงษ์ (2527, หน้า 137) ที่มองว่า การมีสุขภาพจิตดี สุขภาพอนามัยสมบูรณ์ เป็นองค์ประกอบสำคัญของ การมีคุณภาพชีวิตที่ดี

4) ด้านสิ่งแวดล้อม

น้ำเสียในแหล่งน้ำต่างๆ ส่วนหนึ่งเกิดจากฟางในนาที่เน่าเสีย และไหลลงไปในแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ขณะที่ชาวนาอีกกลุ่มหนึ่งที่ทำเกษตรอินทรีย์มีสภาพแวดล้อมโดยรอบพื้นที่ของตนเอง และชุมชนที่ดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Kondo (1985, p. 66) ที่อธิบายไว้ว่า สิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยหนึ่งด้านมาตรฐานความเป็นอยู่ที่เกี่ยวข้องกับด้านร่างกาย ที่ชี้ให้เห็นถึงการมีคุณภาพชีวิตที่ดี

5) ด้านวัฒนธรรม

วัฒนธรรม ประเพณีที่ดั้งเดิมเกี่ยวกับการทำนายนับวันยิ่งเลือนหายไปเรื่อยๆ ขณะเดียวกันชาวนามีความภาคภูมิใจในอาชีพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ลดลง ทั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ อภิสิทธิ์ อำนวยวงกุล (2554, หน้า 16) ที่เชื่อว่า การมีศักดิ์ศรีในตนเอง นำมาซึ่งความสุขในชีวิต เกิดความรู้สึกลึกซึ้งทางจิตใจที่สงบ ร่มเย็น และเป็นความสุขที่ยั่งยืน

6) ด้านข้อมูลข่าวสาร

มีแหล่งข้อมูลข่าวสารที่เชื่อถือได้ในชุมชนต่างๆ และมีการรับรู้ข่าวสารในช่องทางที่หลากหลาย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (2546) ที่พบว่า การสื่อสารผ่านช่องทางที่หลากหลาย เช่น การใช้อินเทอร์เน็ต โทรศัพท์ และโทรศัพท์ รวมถึงการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของคนในชุมชน ถือเป็นปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความก้าวหน้าของคน

7) ด้านประชาสังคม

ชุมชนมีผู้นำกลุ่มที่ช่วยขับเคลื่อนในกิจกรรมต่างๆ นอกจากนั้นยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นๆ ส่งผลให้ประชาสังคมภาคการเกษตรมีความเข้มแข็ง ซึ่งสอดคล้องกับหลักการพึ่งตนเอง การยึดทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในด้านสังคม ที่เชื่อว่า การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชน ก่อให้เกิดความเข้มแข็ง และความเป็นอิสระของชุมชนนั้นๆ (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2559, หน้า 18-21) ในมุขกลับกัน พบว่า ถึงแม้รัฐ ผู้นำ และภาคส่วนอื่นๆ จะเข้ามาช่วยเหลือชาวนา แต่ชาวนายังคงยึดติดกับความเชื่อของตนเอง หรือเชื่อคำแนะนำเฉพาะคนในชุมชนของตนเองเท่านั้น

8) ด้านครอบครัว

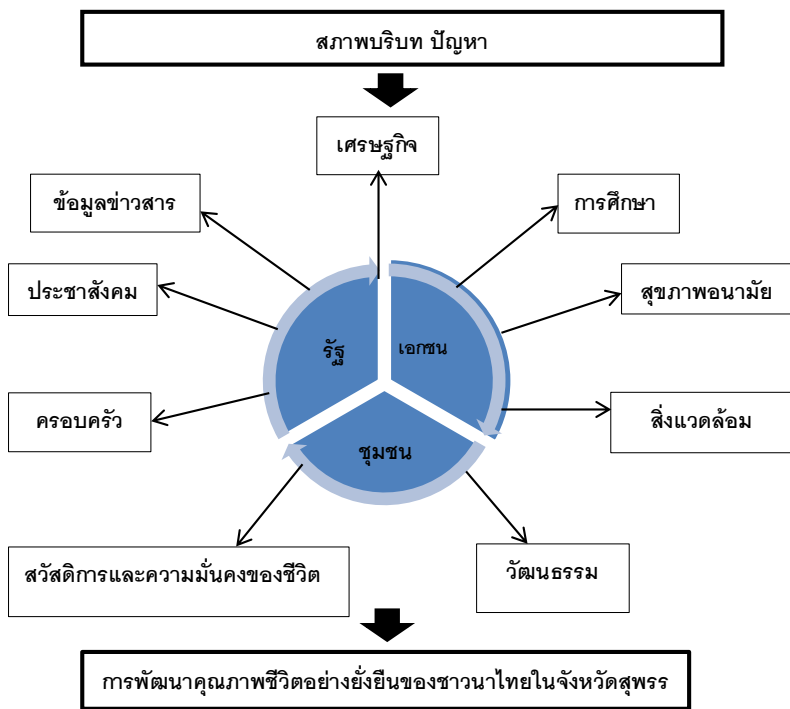
ครอบครัวชาวนาค่อนข้างมีความอบอุ่น ไม่ทอดทิ้งคนชราและเด็กให้อยู่ตามลำพัง โดยให้ความสำคัญกับเรื่องความกตัญญู ความรัก ความผูกพันในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบครัวชาวนาที่ทำเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากใช้เวลาทำกิจกรรมร่วมกันมากในแต่ละวัน ทั้งนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สุพรรณิ ไชยอำพร และสนิท สมัครการ (2534) ที่ทำการศึกษาเรื่อง คุณภาพชีวิตของคนไทย : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชาวเมืองกับชาวนชนบท พบว่า คนไทยในกรุงเทพมหานครและในต่างจังหวัดภาคกลางส่วนมากมีความพึงพอใจในชีวิตโดยรวมของตน และค่อนข้างสูงมากในมิติชีวิตที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ศาสนา ครอบครัว และตนเอง หรืออาจกล่าวได้ว่าคนไทยส่วนใหญ่เหล่านี้มีคุณภาพชีวิตที่ดีด้วย

9) ด้านสวัสดิการและความมั่นคงของชีวิต

สวัสดิการที่รัฐจัดสรรให้ นั้น เป็นสวัสดิการพื้นฐานให้แก่ประชาชนทุกคน ไม่ได้เจาะจงช่วยเหลือเฉพาะชาวนาเท่านั้น อีกส่วนหนึ่งเป็นนโยบายที่ช่วยเหลือชาวนาในด้านการเพาะปลูก และการเงิน นอกจากนั้น มีสวัสดิการที่แต่ละชุมชนดำเนินการเอง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ปิ่นสะอาด สหาวิน (2553) ที่ทำการศึกษารื่อง คุณภาพชีวิตของสมาชิกสหกรณ์การเกษตร ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากภาครัฐ สวัสดิการเป็นปัจจัยด้านหนึ่งที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกร

2. แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชาวนาไทยในจังหวัดสุพรรณบุรี

แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชาวนาในจังหวัดสุพรรณบุรี ประกอบไปด้วย 1) ด้านเศรษฐกิจ 2) ด้านการศึกษา 3) ด้านสุขภาพอนามัย 4) ด้านสิ่งแวดล้อม 5) ด้านวัฒนธรรม 6) ด้านข้อมูลข่าวสาร 7) ด้านประชาสังคม 8) ด้านครอบครัว และ 9) ด้านสวัสดิการและความมั่นคงของชีวิต อาทิเช่น (1) การกำหนดเขตพื้นที่การเพาะปลูก เพื่อไม่ให้ข้าวออกสู่ตลาดพร้อมกัน (2) พัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการเกษตร ให้มีความหลากหลาย ทันสมัย และเหมาะสมต่อบริบทของพื้นที่ (3) บูรณาการเครือข่ายความร่วมมือหลากหลายภาคส่วน เพื่อแก้ไขปัญหา และจัดการทั้งกระบวนการ รวมถึง (4) สนับสนุนให้ชุมชนรวมกลุ่มในรูปวิสาหกิจชุมชนหรือสหกรณ์ เพื่อเพิ่มความสามารถในการจัดการตนเองอย่างยั่งยืน ดังภาพต่อไป

ภาพที่ 1 แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชาวนาในจังหวัดสุพรรณบุรี
ที่มา: จากการวิเคราะห์ข้อมูลโดยผู้วิจัย

ข้อเสนอแนะ:

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) ให้การศึกษาอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่ “ต้นทาง” เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ ลมฟ้าอากาศ องค์ความรู้ ฝึกอบรมการผลิต เมล็ดพันธุ์ ยากำจัดศัตรูพืช และปุ๋ย เป็นต้น ส่วน “กลางทาง” เช่น แหล่งทุน เครื่องจักรกลการเกษตร โรงสี การแปรรูป และการสร้างนวัตกรรม เป็นต้น และสุดท้าย “ปลายทาง” เช่น ตลาดในประเทศ และการส่งออกต่างประเทศ เป็นต้น

2) ปฏิรูปความคิดของชาวนา เน้นเรื่องเกษตรทฤษฎีใหม่ การทำไถนาสวนผสม เพื่อให้ชาวนาสามารถพึ่งตนเองได้ และมีความเข้มแข็ง เรียกได้ว่าต้องสามารถยืนอยู่ได้ด้วยขาของตนเอง ไม่เน้นรอพึ่งรัฐ โดยมีการวางแผนการปลูก และการจัดการทั้งระบบให้สอดคล้องกับสภาพบริบท ฤดูกาล ภัยธรรมชาติ และปัจจัยอื่นๆ

3) จัดตั้งธนาคารข้าวเพื่อช่วยเหลือชาวนาให้ได้กู้ยืมปัจจัยการผลิต ปลอดภัย เพื่อช่วยลดความเดือดร้อนของชาวนาที่ขาดเงินทุนสำหรับการเพาะปลูกข้าว

4) สร้างเครื่องหมายการค้า เพื่อเข้าสู่ตลาดโมเดิร์นเทรด เช่น ท็อปส์ ซูเปอร์มาร์เก็ต และร้านโกลเด้น เฟลช เป็นต้น

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) มีมุมมองอื่นๆ ที่น่าสนใจอีกหลายประเด็นที่ไม่ได้ทำการศึกษาในครั้งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพึ่งพาตนเองของชาวนาเกษตรอินทรีย์ในยุคประเทศไทย 4.0 การนำนโยบายข้าวไปปฏิบัติ และแนวทางการจัดสวัสดิการสำหรับชาวนาไทย เป็นต้น

2) ควรมีการศึกษากรณีศึกษาที่อื่นๆ ในทุกภูมิภาค เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่หลากหลาย ครอบคลุมเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตชาวนาทั่วประเทศไทย

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ลุล่วงได้อย่างสมบูรณ์ ต้องขอกราบขอบพระคุณ วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ที่ได้กรุณาให้การสนับสนุนทุกเรื่องอย่างเต็มที่

เอกสารอ้างอิง

- กรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2560). รายงานสถานการณ์เพาะปลูกข้าว ปี 2559/60 รอบที่ 1, 19 เมษายน 2560. http://www.ricethailand.go.th/web/home/images/brps/text2559/1509_2559/15092559.pdf,
- กรมส่งเสริมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2545). **การพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวไทยพื้นที่สูง ด้วยวิธี สหกรณ์**. กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- ชัยวัฒน์ ปัญญาพงษ์. (2527). **ประชากรศึกษา**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทยการพิมพ์.
- นิพนธ์ พัวพงศกร และจิตรกร จารุพงษ์. (2553). **โครงการศึกษามาตรการแทรกแซงตลาดข้าว เพื่อป้องกันการทุจริต: การแสวงหาค่าตอบแทนส่วนเกินและเศรษฐศาสตร์การเมืองของโครงการรับจำนำข้าวเปลือก**. รายงานการวิจัยสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ, ม.ป.ท.
- เนาวรัตน์ พลายน้อย, อมรา พงศาพิชญ์, ศิริเชษฐ์ สังขะมาน และกมลกุล สามัคคี. (2546). **การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิศาวัฒน์ ศิลปเดช (2539). **ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพฯ : อักษรสาสน์.
- ปิ่นสะอาด สหนาวิน. (2553). **คุณภาพชีวิตของสมาชิกสหกรณ์การเกษตร**. ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ผู้จัดการรายวัน. (2560). **ดราม่า น้ำตาริน ชีวิตชาวนาไทย vs ชาวนาโลก**, 8 พฤษภาคม 2560. <http://www.manager.co.th/AstvWeekend/ViewNews.aspx?NewsID=9590000110593>.
- มูลนิธิชีวิตไท. (2560). **ความสุขและความทุกข์ของชาวนา**, 8 พฤษภาคม 2560. <http://www.landactionthai.org/land/index.php/content/kwan/1429>.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2559). **เศรษฐกิจพอเพียง ปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงชีวิต**. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ : สำนักงาน คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.
- สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคกลาง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2553). **วิถีชีวิตชาวนาภาคกลาง โจทย์ใหม่ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลง**. นนทบุรี : สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคกลาง.
- สุพัตรา โอทาศรี. (2554). **การดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทย**: กรณีศึกษาชาวนาจังหวัดลพบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

- สุพรรณณี ไชยอำพร และสนธิ สัมครการ. (2534). **คุณภาพชีวิตของคนไทย: ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชาวเมืองกับชาวชนบท**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมงานวิจัย.
- สมพร อิศวิลานนท์ และศานิต แก้วเอี่ยม. (2552). **ความเป็นพลวัตของเศรษฐกิจการผลิตของชาวไทยและการมองไปข้างหน้า**. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อภิสิทธิ์ อารงวางกุล. (2554). **ดัชนีชี้วัดความสุขของประชาชนชาวไทย**. ขอนแก่น : คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- Campbell, D.T. (1972). **Experimental and quasi-experimental designs for research**. Boston : Houghton Mifflin.
- Kondo, A. (1985). Effects of urinary in continence on quality of life. **International Urogynecology Journal**. 3, 121-125.